

BÜVEYHİLER DEVRİNDE TÜRK KUMANDANLARI

I SEBÜKTEKİN

Doç. Dr. AHMET AĞIRAKÇA

İslâm tarihinin ilk dönemlerinde Arap yarımadasının dışına taşan fetih harekâtının önemli bir kısmı İran'da Sâsânî İmparatorluğu'na karşı başlayıp Türklerin Anayurdu Orta-Asya içlerine doğru yayılmıştı. Hemen hemen Hulefây-ı Râşidîn devrinden beri İslâm, Türk dünyası topraklarına ulaşmış ve Türklerin İslâm ile temasa geçmelerini sağlamıştır. Emevîler devrinde Buhara ve çevresinin fethiyle İslâm ordularına bir miktar asker sağlanmış¹, İslâm dünyasındaki iktidar mücadelesinde, Türklerden bir hayli istifade edilmiştir. Bu tarihlerde Muaviye'ye karşı hâlâ devam etmekte olan muhalefetin bastırılmasında bu askerlerin etkisi olmuştu. Bu durum Abbâsiler'de daha büyük boyutlara vardı ve iktidar mücadelelerinde Türk unsurunu yanına alan taraf hep galip geldi.

Hârun er-Reşîd'in iki oğlu Emin ve Me'mun arasındaki mücadelede oynadıkları rolden sonra el-Mu'tasım devrinde Abbâsî devleti ordularını tamamen ellerine alan Türk kumandanlar bu devlet yönetimindeki etkinliklerini uzun yıllar sürdürmüşlerdi. Afşin, Aşnas, Boğa el-Kebîr, Boğa el-Sağîr, Inak (İtah) vb. kumandanlar İslâm devletinde büyük bir etkinliğe sahip kişilerdi².

Emevîler döneminde hızla ilerleyen fetihler Abbâsiler döneminde duraklamış, hatta yer yer Anadolu'da bazı şehirler Bizans eline geçmişti. Abbâsî Halifelerinin, zenginliğin verdiği rehavetle devlet işleriyle uğraşmaktan aciz ve çok zayıf şahsiyetler olduklarından dolayı bu durum, ister istemez devlet bünyesinde çözümlere yolaçtı. Bundan dolayı da

¹ Hicri 54 (674) yılında Buhara üzerine yürüyen Ubeydullah b. Ziyâd bu başarılı seferinden dönerken yanında 2000 kadar okçu getirip Basra'daki ordusuna katmıştı, bk. Taberî, *Târîhu 'r-Rusul ve'l-Mulûk*, M.J. de Geoje, Leiden 1879-1898, II, 170.

² Türklerin Abbâsî devletindeki hizmet ve etkinlikleri hk. geniş bilgi için bk. Hakkı Dursun Yıldız, *İslâmiyet ve Türkler*, İstanbul 1976.

Halifelerin otoriteleri sarsılmış, genellikle Türk kumandanlarla vezirler devleti yönetmeye başlamışlardı. Hatta bu kumandan ve diğer devlet adamlarının kendi aralarındaki çekişmeler zaman zaman iç savaflara yol açıyordu. El-Mu'tezz ve el-Mustain arasındaki mücadelede her iki tarafın da ileri gelenleri Türktü.

Büveyhiler'in Bağdad Hâkimiyeti

Abbâsî yönetiminin otoritesi kaybolunca dıştan Bağdad'a müdahaleler başladı. IV (X.) asrın ilk yarısında Kuzey İran'da yaşayan Fars kökenli Deylemlilerden Merdâvic ibn Ziyâr'ın emrinde ve ordusunda yer alan Ebu Şucâ' Büveyh'in üç oğlu Ali, Hasan ve Ahmed kısa zamanda Ziyâriler'in ordusunda büyük bir etkinliğe sahip oldular. Merdâvic'in bu üç kardeşten Ali'yi Kerec Valiliği'ne tayin etmesinden sonra Ali, Isfahan ve Fars bölgelerini; Hasan ve Ahmed de el-Cibâl, Huzistan ve Kirman çevresini ele geçirip bağımsız birer yönetim kurdular. Bu üç kardeşten Ahmed 334 (945-946) yılında Büveyhî ordusu ile Bağdad'a girdi.

O sıralarda Emîru'l-umerâ Tüzün et-Türkî Muharrem 334 (Ağustos-Eylül 945) tarihinde Bağdad'da vefat edince yerine Ebu Ca'fer ibn Şîrzâd getirilmiştir.³ Fakat İbn Şîrzâd'ın kısa süren bu Emîru'l-umerâlığı döneminde Bağdad'da büyük karışıklıklar meydana geldi, halk çok sıkıntı çekti. İbn Şîrzâd göreve başladıktan sonra ileri gelen Türk kumandanlardan Yinal Gûşe'yi, Vâsıt'a vali tayin etmişti.

Yinal Gûşe, Vâsıt'taki görevine başlar başlamaz o sıralarda Ahvâz'da bulunan Ahmed İbn Büveyh⁴ ile haberleşerek itaatine girdi, bunun üzerine Ahmed Vâsıt'a hareket etti. Vâsıt'tan Bağdad üzerine yürüyen İbn Büveyh'in Abbâsî başşehrine yaklaştığını gören Halife el-Müstekfi⁵ ile Emîru'l-umerâ Ebu Ca'fer ibn Şîrzâd derhal saklanmışlar, şehirde bulunan Türkler de buradan ayrılp Musul'a doğru yola koyulmuşlardı.

³ İbn Miskeveyh, *Tecâribu'l-Umem*, Nşr. H.F. Amedroz, Kahire 1915, II, s. 81; İbnü'l Esir, *el-Kâmil fi'l-Tarih*, Beyrut 1965, VIII, 448 ve Türkçe Tercüme, Ahmet Ağırakça, İstanbul 1987, VIII, 383. Tüzün iki yıl dört ay onyediyedi gün müddetle emîru'l-umerâlık görevini sürdürmüştü.

⁴ Müizzüddeve, Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Ebi Şucâ' Büveyh b. Fennâhusrev 303 (915-916)/356 (966-967). Bk. İbn Halikân, *Vefâyâtü'l-A'yân*, Beyrut 1977, I, 174-176.

⁵ Ebu'l-Kâsım Abdullah el-Müstekfi Safer 333/Eylül 944'te hilafete geçmiş, 22 Cemâziyelâhîr 334/29 Ocak 946'da gözlerine mil çekilerek görevden azledilmiş ve 338 Rebiu'lâhîr/Eylül 949'da vefat etmiştir.

Türklerin şehirden ayrılması üzerine tekrar ortaya çıkan el-Müstekfi ertesi gün yanı 11 Cemâziyelevvel 334 (19 Aralık 945)'te Ahmed ibn Büveyh'i huzuruna kabul ve Emîru'l-umerâliğa tayin ederek onunla anlaştı. Halife el-Müstekfi, Ahmed ibn Büveyh'e Müizzüddeve, Ağabeyleri Ali'ye İmâdüddeve ve Hasan'a Rüknüddeve ünvanını vererek onlara büyük iltifâtlar etti. Müizzüddeve, Halife ile yaptığı bu anlaşmaya göre el-Müstekfi Billah'a günde beşbin dirhem maaş ödeyecekti. Ayrıca ona bazı köyler iktâ edilmişti. Fakat bu uzun sürmeyip bir müddet sonra el-Müstekfi Müizzüddeve tarafından hilafetten azledilerek yerine el-Muti'lillah'a⁶ beyat edildi⁷.

Böylece Müizzüddeve gayet güçlü bir şekilde Bağdad'a yerleşmişti. Müizzüddeve'nin ağabeyi Rüknüddeve de Rey'i ele geçirmiş, orada hüküm sürüyordu.

Öte taraftan Âzerbecân emiri Müsâfiriler'den el-Merzubân Muhammed b. Müsâfir⁸ Müizzüddeve'ye bir elçi heyeti göndermiş, Müizzüddeve ise bu elçi heyetine büyük hakaretlerde bulunup sakallarını kestirip geriye göndermişti. Bunu bir türlü hazmedemeyen el-Merzubân Muhammed b. Müsâfir H. 337 (M. 948-949) yılında ordusunu toparlayarak Rey üzerine yürümek için hazırlıklar yaptı. Bu arada Büveyhîlerden Rüknüddeve'nin bazı kumandanları el-Merzubân'a gelip katılmış ve ona katılacak daha da askerin olduğunu haber vermişlerdi. Buna güvenen el-Merzubân Rey üzerine harekete geçti. Bunu öğrenen Rükneddeve, ağabeyi İmâdüddeve ve kardeşi Müizzüddeve'ye haber gönderip onlardan yardım istedi. İmâdüddeve ikibin atlı, Müizzüddeve ise Hâcib'i Sebüktekin et-Türkî ile birlikte bir orduyu el-Merzubân'a karşı ağabeyine yardımcı kuvvet olarak gönderdi. Ayrıca Müizzüddeve, Halife el-Muti'den bütün Horasan bölgesini Rüknüddeve'ye verdiğiine dâir bir ahidnâme alıp Sebüktekin'e vermiş ve ağabeyine ulaştırmasını istemişti.

⁶ El-Fazl ibn el-Muktedir el-Muti'lillah Cemâziyelâhir 334 (Ocak 946) da el Mustekfi'nin azlinden sonra hilâfete getirilmişti. Abbâsi hilafetinin otoritesini tamamen kaybettiği bir dönemde hilâfet yapan el-Muti Büveyhîler elinde bir oyuncak olarak kalmış ve ilerde görüleceği gibi 13 Zilka'de 363 (5 Ağustos 974)te kendi isteğiyle bu görevden ayrılması için Sebüktekin tarafından zorlanmıştır.

⁷ Geniş bilgi için bk. İbn Miskeveyh, II, 86-87; İbnü'l-Esir, VIII, 449-450; İbn Hal-dun, *Kitâbu'l-İber*, Mısır 1284, III, 420.

⁸ Geniş bilgi için bk. C.E. Bosworth, *İslâm Devletleri Târîhi*, Çev. E. Merçil-M. İpşirli, İstanbul 1980, s. 10 vd. V. Minorsky, Müsâfiriler mad., İA.

Sebüktekin'in Hâcib ve Başkumandanlığı

Kaynaklarda Müizzüddeve'nin hâcibi olarak kaydedilen⁹ ve ilk defa bu olay ile karşımıza çıkan Sebüktekin'in hâciblik makamına nasıl ulaştığını, nereden geldiğini ve kim olduğunu tespit etmek mümkün olamıyor. O, Müizzüddeve ile birlikte Fars bölgesinden Bağdad'a gelmiş veya uzun yıllardan beri Abbâsî devleti bünyesinde bulunan Türk kumandanlarından birine de mensup olabileceği gibi Bağdad'da yerleşmiş bir Türk ailesinden de olma ihtimali vardır. Çünkü Ebu'l-Ferec ibnü'l-İbrî ondan söz ederken -ilerde de göreceğimiz gibi- "Bağdad eşrâfından birisi" diye kaydetmektedir¹⁰.

İşte Müizzüddeve'nin bu ilk Hâcibi Sebüktekin et-Türkî kumandası altındakilerle birlikte Dinever'e gelince ordu içindeki Deylemîler reisleri Burerîş'in teşvikleriyle, Türk olduğu için, Türklerle aralarındaki sürekli çekişme ve anlaşmazlıklardan dolayı Sebüktekin'e karşı isyan ettiler. Deylemîler Burerîş'in planlarıyla geceleyin düzenledikleri bir baskın sonunda Sebüktekin ve diğer Türklerin çadırlarına saldırdılar. Bu saldırı sırasında kolundan yaralanan Sebüktekin, zor günlerde ve musibet anında kullanılmak üzere sürekli olarak, yanında bulundurduğu bir ata binip oradan uzaklaşmıştı. Ordu içindeki Türkler de hep birlikte Sebüktekin'in yanına gidip etrafında toplandılar. Bunu gören Deylemîler Sebüktekin ve etrafındaki Türk askerlere karşı koyamayacaklarını anladılar. Nitekim Burerîş'in komutası altındakiler hariç, Ruzbihan ve beraberindeki Deylemîler Sebüktekin'e giderek ondan özür dileyip affedilmelerini istemişler, o da bu özürlerini kabul etmişti¹¹.

Sebüktekin, Burerîş ve diğer isyancı Deylemîleri yakalatmak isteyip, bu iş için emrindeki Arap unsurdan İbnü'l-Bârid diye bilinen İbrahim b. el-Mutavvik'ı görevlendirdi. İbn el-Bârid derhal harekete geçip Burerîş ve adamlarını yakalatarak Sebüktekin'in huzuruna getirdi.

Aslında Türklerle Deylemîler arasındaki çatışma ülkenin birçok yerinde sürekli görülen bir olaydı. Fakat bu çatışma Müizzüddeve'nin ordu-

⁹ İbnü'l-Cevzi, *el-Muntazam fi Târîhi'l-Mulûk ve'l-Umem*, Haydarâbâd 1358 (1939-1940), VII, 76.

¹⁰ Gregory Ebu'l-Ferec (Barhebraeus), *Ebu'l-Ferec Târîhi*, Süryanice'den İngilizceye çev. Ernest A. Wallis Budge, Türkçeye çev. Ö.R. Doğrul, Ankara 1945, I, 269; Ayrıca araştırmalarda Sebüktekin Müizzüddeve'nin ilk hâcibi olarak kaydedilir. Bk. Heribert Busse, *Chalif und Grosskönig*, Beyrut 1969, s. 329.

¹¹ İbn Miskeveyh, II, 117-118; İbnü'l-Esîr, VIII, 478-479.

sunda ve Bağdad'da daha çok hissediliyordu. Deylemler ve dolayısıyla Büveyhiler Şîi oldukları için Sünnî olan Türklerle anlaşamıyorlardı. Abbâsî Hilâfetinde bu asır içinde Türkler ehl-i Sünneti, Deylemler ise Şîa'yı temsil ediyorlardı. Müizzüddeve kendisi Şîi olduğu halde başkumandanı Sünnî bir Türk idi¹². İktidar Şîi Büveyhilerin, ordu ve başkumandanlık Türklerin elinde olduğundan aradaki çekişme ve çatışmalarda denge sağlanıyordu. İlk dönemlerinde Müizzüddeve Türkleri koruduysa da Şiilerle Sünnîler arasındaki dengeyi korumaya çalıştığı göze çarpmaktadır.

Rüknüddeve'nin bir ara Rey'den ayrılması üzerine Rey'i ele geçirmek isteyen Sâ mânî emiri Emir Nuh Horasan orduları Başkumandanı Mansûr b. Karatekin'i¹³ Safer 339 (Temmuz-Ağustos 950) tarihinde Nişâbur'dan Rey'e gönderdi. Mansur Rey'e gelip şehri ele geçirmek ve burada bulunan Rüknüddeve'nin vekili Ali b. Kâme Isfahan'a kaçmıştı. Mansûr Rey'e tamamen hâkim olup el-Cibâl bölgesi ile Karmîsîn'e asker göndererek başta Hemedân olmak üzere bütün buraları Büveyhilerin elinden almıştı¹⁴.

Fars bölgesinde bulunan Rüknüddeve bu gelişmeleri haber alınca, derhal kardeşi Müizzüddeve'ye mektup yazıp yardımcı kuvvet göndermesini istemişti. Bunun üzerine Müizzüddeve, Hâcib Sebüktekin'i ağabeyi Rüknüddeve'ye yardıma göndermeyi planladı.

Müizzüddeve, Hâcib Sebüktekin'i Türklerden, Deylemlerden ve Araplardan oluşan kalabalık bir orduyla el-Cibâl bölgesine gönderdi. Sebüktekin Bağdâd'dan ayrıldıktan hemen sonra ordunun büyük ağırlıklarını geride bırakıp kendisi sür'atle hareket edebilecek kadar bir miktar askerle Karmîsîn'e varıp buradaki Horasan askerleriyle çarpışmalara girişti. Aniden Karmîsîn'i basan Sebüktekin, burada bulunan Sâ mânî kumandanı Beckem el-Humârtekinî'yi esir ederek, diğer esirlerle birlikte Müizzüddeve'ye gönderdi. Müizzüddeve, onu uzun müddet hapsedikten sonra serbest bıraktı.

¹² Ancak Sünnî Başkumandan Sebüktekin'den başka yine aynı dönemde yaşamış ve kaynaklarda Sebüktekin el-Acemî adıyla kaydedilen ve Türklerin de sevip itaat ettikleri diğer bir kumandan daha vardır ki Şîa'ya mensup idi, bk. İbn Miskeveyh, II, 247, 248; İbnü'l-Esir, VIII, 584-585.

¹³ Bu konuda geniş bilgi için bk. Prof. Dr. Erdoğan Merçil, Karatekin ailesi, *Türk Kültürü Araştırmaları*, Cild XXV/Ankara 1988.

¹⁴ İbnü'l-Esir, VIII, 487.

Bu durumu haber alan Horasan askerleri, hep birlikte Hemedân'da toplandılar. Sebüktekin Hemedân'a doğru üzerlerine yürüyünce, onunla herhangi bir çarpışmaya girişmeksizin Hemedân'dan ayrılmışlar, Sebüktekin ise şehre girerek 339 Şevvâl (951 Mart-Nisan) ayında Rüknüddeve'nin gelişine kadar burada ikamet etmişti.

Bu arada Rey'den hareket eden Mansûr b. Karatekin Hemedân üzerine yürüdü. Fakat her nedense Mansur, Hemedân'a girmeyip Isfahan'a yönelmişti. Diğer taraftan Rüknüddeve, Sebüktekin'i öncü kuvvetlerinin başında harekete geçirmiş fakat Sebüktekin, emrindeki Tüzün'e bağlı Türklerden ve Karmatilerden bir grup isyan çıkarınca, bunlarla uğraşmak zorunda kalmıştı¹⁵.

Emîru'l-umerâ Müizzüddeve 343 Receb (954-Kasım) ayında Sebüktekin'i bir ordu ile birlikte Bağdâd'dan yola çıkartıp Hamdânilerin elinde bulunan Şehrizûr üzerine gönderdi. Sebüktekin, bu şehri ele geçirmek için yanına mancınık ve benzeri kuşatma aletleri de almıştı.

Sebüktekin Şehrizûr önlerine gelip şehri kuşatarak, 344 yılı başlarına (955 ortaları) kadar kuşatmasını sürdürmüş fakat şehri bir türlü alamamıştı. Diğer taraftan, Horasan askerlerinin Rey üzerine saldırıya geçmelerinden dolayı Müizzüddeve onu merkeze çağırmişti. Muhasarayı kaldıran Sebüktekin, 344 yılı Muharrem (955 Nisan-Mayıs) ayında Bağdâd'a ulaşmıştı¹⁶.

Biraz önce kaybettiğimiz gibi Sâ mânî orduları Rey'e doğru harekete geçince, Rüknüddeve kardeşi Müizzüddeve'den yardım istemiş, bunun üzerine Müizzüddeve ağabeyine Hâcib Sebüktekin kumandasında bir ordu göndermişti¹⁷.

H. 345 (M. 956-957) yılında Ruzbihân b. Nadâd Hurşid ed-Deylemî Müizzüddeve'ye karşı isyan etti. Müizzüddeve'nin veziri el-Mühellebî bu isyanı bastırmaya niyetlendiyse de ordusundaki bütün Deylemîler'in Ruzbihân'ın tarafına geçmeleri üzerine başarılı olamadı. Nihayet Müizzüddeve, başta Hâcib'i Sebüktekin olmak üzere, Bağdâd'dan yanına aldığı askerleriyle Ruzbihân üzerine yürüdü. Halife el-Mutî'lillah da Müizzüddeve ile

¹⁵ İbn Miskeveyh, II, 139; İbnü'l-Esir, VIII, 487; Ayrıca bk. Heribert Busse, a.g.e., s. 331.

¹⁶ İbn Miskeveyh, II, 159; İbnü'l-Esir, VIII, 509.

¹⁷ İbnü'l-Esir, VIII, 511.

birlikte Bağdâd'dan ayrılınca Hamdânîler'den Nâsirüddeve b. Hamdân¹⁸ hemen oğlu Ebu'l-Murecci' Câbir kumandasında bir orduyu hilâfet merkezi üzerine hareket geçirdi. Nâsirüddeve hem Halîfe'nin hem de Emîru'l-umerâ'nın Bağdâd'ta olmadığı bir sırada burayı ele geçirmeyi düşünmüştü. Bunu öğrenen Müizzüddeve derhal Hâcib Sebüktekin'i ve güvendiği diğer kumandanlarını¹⁹ Bağdâd'a geri gönderdi. Sebüktekin Bağdâd'a gelerek eş-Şemmâsiyye kapısından şehre girip, burada başgösteren karşılıkları bastırması ve Deylemîlere maaşlarını dağıtacağına dair söz verince ortam sakinleşmişti²⁰.

Öte taraftan Ruzbihân'ı mağlup eden Müizzüddeve, onu yanına alarak Bağdâd'a dönmüş ve hemen o sıralarda Ukbarâ'da bulunan Hamdânî emîri Nâsirüddeve'nin oğlu Ebu'l-Murecci' Câbir üzerine Hâcib Sebüktekin'i göndermişti. Müizzüddeve'nin Ruzbihân'ı mağlup ettiğini haber alan Hamdânî prensi, Ukbarâ'dan ayrılıp Musul'a geri döndüğü için Sebüktekin ona yetişememişti.

Müizzüddeve, Ruzbihân olayından sonra Türkleri ön plana çıkarmış, onları herkesten üstün tutarak Deylemîlerle alay etmelerini ve onları her konuda oyalamalarını istemişti²¹. Ayrıca Türklerin maaşlarını arttırmayı düşünmüş fakat bunu normal yollarla gerçekleştiremeyince onlara Vâsit, Basra ve Ahvâz arazilerini ikta olarak vermişti²².

Bir müddet sonra Müizzüddeve 14 Cemâziyelâhir 347 (2 Eylül 958) Perşembe günü Veziri el-Mühellebî ve Başkumandanı²³ Sebüktekin ile birlikte Bağdâd'dan ayrılıp Musul üzerine yürüdü²⁴. Bunu haber alan Nâsirüddeve Musul'dan ayrılıp Nusaybin'e gidince, Müizzüddeve kolay-

¹⁸ Nâsirüddeve Ebu Muhammed el-Hasan b. Abdullah el-Hamdânî 317 (919)'da sülalenin reisi sıfatıyla babasının yerine geçmiş ve bu reisliğini 356 (967) yılında vefat edene kadar sürdürmüştür. Abbâsîlerle bazı mücadeleleri olduğu gibi Bizans'a karşı da bölgeyi korumuştur, bk. İbn Hallikân, II, 114; C.E. Bosworth, a.g.e., s. 63-64.

¹⁹ Müizzüddeve, Nihâvend valisi Müsâfir b. Sehlân'ı Bağdâd'a Sebüktekin'e yardım etmek üzere göndermişti, İbn Miskeveyh, II, 162.

²⁰ İbn Miskeveyh, II, 162-163; İbnü'l-Esîr, VIII, 514-515.

²¹ İbn Miskeveyh, II, 165-166; İbnü'l-Esîr, VIII, 514-516.

²² İbn Miskeveyh, II, 165-166 ve 173. Ayrıca bk. M. Kebîr, *The Buwayhid Dynasty of Bagdad*, Calcutta 1964, 15.

²³ Sebüktekin için önceleri "Hâcib" ünvanı kullanılırken daha sonraları "Başkumandan (el-Kâid)" olarak kaydedilir. Bu konuda geniş bilgi için bk. Heribert Busse, a.g.e., 331.

²⁴ İbn Miskeveyh, II, 168. Ancak İbnü'l-Esîr (VIII, 522) Müizzüddeve, el-Muhellebî ve Sebüktekin'in Cemâziyelevvel ayı ortalarında Bağdâd'dan ayrıldıklarını kaybeder.

lıkla Musul'u ele geçirdi. Fakat askerin yiyecek sıkıntısı çekmesi üzerine Müizzüddeve, Başkumandan Sebüktekin'i Musul'da yerine vekil bırakarak Nusaybin'e doğru yoluna devam etti²⁵.

Müizzüddeve'nin hep en kritik anlarda Sebüktekin'i böyle önemli görevlere getirmesi veya kendi yerine vekil bırakması ona ne kadar çok güvendiğini göstermektedir.

Müizzüddeve'nin Veziri el-Muhellebî ile Başkumandan Sebüktekin arasında bir müddeten beri bir anlaşmazlığın sürüp geldiği görülmektedir. Bu iki önemli devlet adamı arasındaki sürtüşme ise devlet bünyesinde tahribâta sebep olduğu gibi Emîru'l-umerâ Muizzeddeve'yi de rahatsız ediyordu. Ancak Müizzüddeve, her ikisine de güvendiği için onları kaybetmek istemiyordu.

Müizzüddeve'nin 350 yılı Muharrem (961 Şubat-Mart) ayında bir müddetten beri yakalandığı hastalığı artmış, nihayet ölmekten korkunca 5 Muharrem 350 (20 Şubat 961) perşembe günü sabahı Veziri el-Muhellebi'yi ve Hâcib Sebüktekin'i çağırarak aralarını bulup, barıştırmış ve onlara ölümünden sonra oğlu Bahtiyar'ı bu göreve getirmelerini tavsiye ederek bütün mal ve paralarını oğluna teslim etmiş ve her ikisinden ona yardım etmelerini istemişti²⁶. Fakat bir müddet sonra Müizzüddeve'nin hastalığı geçti ve altı yıl daha yaşadı. Hatta sıhhatine kavuşup tekrar sefere çıktığını görüyoruz.

Müizzeddeve iyileşince Ahvâz'a gitmek istedi. Bağdâd'a hâkim olmadan önce orada ikamet ettiği günlerde sıhhatinin gayet iyi olduğunu söyleyip, tekrar oraya dönmeyi istiyordu. Ahvâz havasının Bağdâd havasından daha temiz ve güzel olduğunu zannederek, Bağdâd'dan ayrılmak istemiş ve bunun için de Veziri el-Muhallebî ve Hâcib Sebüktekin'i çağırıp onlara oğlu İzzüddeve'yi, ordusunu ve Bağdâd'da idareyi teslim edip devleti iyi yönetmelerini tavsiye etmişti²⁷. Böyle önemli bir vasiyetin yapıldığı iki kişiden biri olarak Sebüktekin'i görüyoruz ki bu da onun, Büveyhilerin Bağdâd yönetimindeki etkisini göstermektedir.

Müizzüddeve 353 yılı Receb (964 Temmuz-Ağustos) ayında ileri gelen devlet adamlarından Ebu'l-A'lâ Sâid ibn Sâbit, Beytüzün, Sebüktekin el-Acemî ve Başkumandan Sebüktekin el-Hâcib ile birlikte Bağdâd'dan ayrılıp

²⁵ İbn Miskeveyh, II, 170; İbnü'l-Estr, VIII, 522; İbn Haldun, III, 424.

²⁶ İbn Miskeveyh, II, 182; İbnü'l-Cevzi, VII, 2; İbnü'l-Estr, VIII, 534.

²⁷ İbn Miskeveyh, II, 182.

Musul üzerine yürümüş ve şehri ele geçirmişti. O burada bir müddet kaldıktan sonra Nusaybin'e çekilmiş bulunan Nâsirüddeve ibn Hamdân'ı takip etmek üzere, 11 Şaban 353 (23 Ağustos 964) günü yukarıda adları geçen devlet adamlarını Musul'da bırakmıştı. Oradan Nusaybin'e varan Müizzüddeve, Başkumandan Sebüktekin el-Hâcib'i Meyyâfarikîn'e giden Nâsirüddeve'nin peşinden gönderdi, kendisi de Ceziretu'bnü Ömer (Cizre) üzerine gitti. Müizzüddeve burayı ele geçirmiş ve Nâsirüddeve'nin nereye gittiğini öğrenmek istemişti. Bu arada Güneye çekilen Nâsirüddeve Musul'a yönelince, Sebüktekin el-Hâcib de Nusaybin'e geri dönmüştü. Müizzüddeve, Sebüktekin'i burada vekil bırakıp Musul'a yöneldi. Fakat Nâsirüddeve Musul'a gelerek Müizzüddeve'nin buradaki adamlarını esir aldı. İbn Hamdân Müizzüddeve'nin Musul'da bıraktığı bütün mal ve paraları esirlerle birlikte alarak Kevâşâ kalesine çekildi²⁸.

Ancak bölgeye gelen Müizzüddeve, Hamdânoğullarıyla bir barış yaparak Beyüzün ve arkadaşlarını esaretten kurtarmış²⁹ ve bu arada Nusaybin'de bulunan Sebüktekin'in yanına gelmesini istemişti.

Müizzüddeve Hamdânilerle uzlaştıktan sonra el-Batâih bölgesinde kök salmış ve buradan atılması zorlaşmış olan Şâhinîler diye bilinen grup ve emirleri İmrân İbn Şâhin'le uğraşmış ve bu olaylarda bir hayli yorgun düşmüştü. 356 (966-967) yılında İmrân üzerine yürüdü. Fakat Vâsıt yakınlarına varınca şiddetli bir ishale tutuldu. Bunun üzerine Müizzüddeve Başkumandanı Sebüktekin'i, ordunun başında bırakıp İmrân İbn Şâhin ile çarpışmasını, onu ve müttefiki Umman emirini bertaraf etmesini istedi. Kendisi de hastalığı sebebiyle Bağdâd'a geri döndü (28 Rebülevvel 356 (13 Mart 967))³⁰.

Nihayet hastalığı artan ve gittikçe ağırlaşan Müizzüddeve, oğlu ve veliahd'ı olan İzzüddeve Bahtiyar'ın³¹ yerine geçmesi için gerekli tedbiri aldı. O, ölüm yatağına düşünce oğlu Bahtiyar'a bazı vasiyetlerde bulundu. Birçok vasiyetinin yanı sıra, Başkumandan Sebüktekin'i görevinde bırakmasını ve onun tecrübelerinden istifade etmesini, özellikle ona danışmadan

²⁸ İbn Miskeveyh, II, 204-205.

²⁹ İbnü'l-Esir, VIII, 553-554.

³⁰ İbn Miskeveyh, II, 231; İbnü'l-Esir, VIII, s. 573.

³¹ İzzüddeve Ebu Mansur Bahtiyar b. Ahmed b. Ebi Şucâ' Büveyh 331 (942-943)/367 (978). "İzzüddeve lakabı" Ebu Mansur Bahtiyar'a babası hayattayken Halife el-Mutîf tarafından 348 (959-960) yılında verilmiş ve veliahd tayin edilmişti. İbn Miskeveyh, II, 176; İbn Hallikân, I, 267. Ayrıca bk. M. Kebîr, 15.

hiçbir işe girişmemesini ve mutlaka sözünü dinlemesini tavsiye etmişti³². Ayrıca Deylemlerle Türkler arasındaki anlaşmazlıklarda âdil davranmasını istedi ve 13 Rebîülâhîr 356 (28 Mart 967) günü vefat etti³³.

Bahtiyar Devrinde Sebüktekin

İzzüddeve tahta geçer geçmez kendisine düşmanlık edenleri tutuklatıp hapse attırdı. Sonra babasının bütün düşmanlarıyla barış yapmak istedi. Bunun için de Başkumandan Sebüktekin'e İmrân İbn Şâhin ile anlaşma şartlarını görüşüp bir karara varması için el-Batâih'e haber gönderdi. Kendisi de Musul Hamdâni hükümdarı Ebu Tağlip ile barış anlaşması akdetti³⁴.

Diğer taraftan Bahtiyar babasının kendisine yaptığı bütün tavsiye ve vasiyetleri bir tarafa bırakıp, ona bu hususların tümünde muhalefet ederek eğlenceye, içkiye, kadınlarla düşüp kalkmaya, bir sürü maskara ve şarkıcılarla vakit geçirmeye başlayınca bazı devlet adamlarının yanısıra Başkumandan Sebüktekin'i birçok konuda üzmüş ve bu davranışları yüzünden ondan soğumasına yol açmıştı. Bundan dolayı da Sebüktekin, Bahtiyar'la bütün ilişkilerini keserek bir daha yanına uğramamıştı. Halbuki babası ona Sebüktekin'e çok güvenmesini ve onunla işbirliği yapmasını tavsiye etmişti.

Diğer taraftan Bahtiyar, yalnız eğlenceye dalmakla kalmamış, etrafını tedirgin etmeye başlamıştı. O, Deylemleri Bağdâd'dan uzaklaştırarak ülkelerine ve iktâ'larının başlarına gitmelerini istedi. Bundan dolayı Deylemler toplu halde isyan ederek maaşlarının arttırılmasını talep ettiler. Bahtiyar böyle karışıklıkların olmasını istemediğinden, Deylemlerin bu isteklerini yerine getirmişti. Bunun üzerine Türkler de Deylemler'in istekleri doğrultusunda bazı taleplerde bulundular. Fakat Bahtiyar'ın, Sebüktekin ile münasebetlerinin tamamen kesilmiş olduğundan Türkler'in bu isteklerini kabule yanaşmamıştı. Bunun üzerine Türkler, Sebüktekin'in etrafında toplanmış ve bütün isteklerini Bahtiyar'a kabul ettirmişlerdi³⁵.

³² Müizzüddeve'nin vasiyetleri için bk. İbn Miskeveyh, II, 234-235.

³³ İbn Miskeveyh, II, 231; İbnü'l-Cevzi, VII, 38; İbnü'l-Esir, VIII, 575; Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar fi Ahbârî'l-Beşer*, Kahire 1325, II, 108; İbn Haldun, III, 426. Ayrıca geniş bilgi için bk. İbn'ül-Esir aynı yer vd; *Ebu'l-Ferec Tarihi*, I, 265; K.V. Zettersteen Muizzuddeve mad., *IA*.

³⁴ İbn Miskeveyh, II, 232; İbnü'l-Esir, VIII, 580; *Ebu'l-Ferec Târihi*, I, 265-266.

³⁵ İbn Miskeveyh, II, 235-236; İbnü'l-Esir, VIII, 576.

Buna rağmen Sebüktekin ile Bahtiyar arasındaki soğukluk devam ediyordu. Hatta, Müizzüddeve'nin vefatından sonra Sâmânî Emiri Mansur b. Nuh Ebu'l-Hasan Muhammed b. İbrahim b. Simcür ed-Devâfi kumandasında bir miktar Horasan askerini Veşmgîr'in yanına göndermiş ve oradan Rey üzerine gitmelerini istemişti³⁶. Rüknüddeve'nin bu gelen ordulara karşı koyma hususunda zor duruma düşmesi üzerine yeğeni İzzüddeve Bahtiyar, kalabalık bir ordunun başında Sebüktekin'i Rey'e göndermeyi düşündü. Fakat Sebüktekin Bahtiyar'ın bu isteğine uymamıştı. Bahtiyar Rey'e göndermeyi düşündüğü ordunun başına kimsenin geçmek istemediğini görünce canı sıkılmış ve orduda Başkumandan Sebüktekin'den sonra ikinci adam olan Alptekin'i³⁷ görevlendirmiş ve bu görevlendirme ile Sebüktekin ve Alptekin'in arasını bozmaya çalışmıştı³⁸.

Bahtiyar'ın kendisinden tamamen uzaklaştığını gören Sebüktekin ona düşman gözüyle bakıyor, hiç güvenmiyor ve yanına yaklaşmıyordu. Haberleşmek gerektiği zaman bile aracı kullanıyordu. Sebüktekin aralarındaki ilişkilerin bu noktaya ulaşmasından dolayı, ordu içine ve Bahtiyar'ın sarayına adamlarını yerleştirmişti. Hatta Bahtiyar'ın çok yakınları arasında casusları bile vardı. Bu casuslar zaten dilini tutmasını bilmeyen Bahtiyar'dan, Sebüktekin'e, haber taşıyorlardı. Böylelikle Sebüktekin Bahtiyar'ın her hareketinden haberdar oluyordu³⁹.

Bahtiyar ile Sebüktekin arasındaki ilişkilerin gittikçe bozulmasına sebep olan diğer bir husus da Bahtiyar'ın, Şîrzâd İbn Sûrhâb'a büyük değer vermesi idi.

Bahtiyar'ın Farsça kâatibi⁴⁰ olan Şîrzâd İbn Sûrhâb ed-Deylemî, Bahtiyar'ı tamamen etkisi altına almış ve kendisine danışmadan hiçbir iş yapamaz hale getirmişti. Hatta Sebüktekin'e suikast yapma konusunda Bahtiyar'ı ikna etti. Şîrzâd yalnız Bahtiyar'ı değil, vezir'i, ordu kumandanlarını ve diğer devlet adamlarını da etkisi altına almış bulunuyordu. Şîrzâd b. Sûrhâb'ın bu etki ve hâkimiyeti birçok kimsenin

³⁶ İbnü'l-Esîr, VIII, 577-78. Bk. E. Merçil, *Simcurtiler*, III, *I.Ü.E.F. Tarih Dergisi*, Sayı: 33, İstanbul 1982.

³⁷ Alptekin ile ilgili olarak "Büveyhiler Devrinde Türk Kumandanları II" adlı çalışmamızdan gerekli bilgi verilecektir.

³⁸ İbn Miskeveyh, II, 233-234.

³⁹ İbn Miskeveyh, II, 235; Ayrıca bk. M. Kebir, a.g.e., 133.

⁴⁰ ", aynı yerler.

yanısına bilhassa ordu mensuplarını bir hayli tedirgin ediyordu. Nihayet İbn Şîrzâd'ı öldürmek isteyen Türkler, Sebüktekin'e danışmadan böyle bir suikasta girişmediler. Niyetlerini Sebüktekin'e anlatınca da o buna engel olup şöyle demiştir:

“Onu korkutunuz, kaçıp gitsin”. Gerçekten Şîrzâd İbn Sûrhâb, Türklerin onu ölümle tehdit ederek korkutmaları üzerine Bağdâd'tan kaçıp gitmiş, giderken o güne kadar toplayıp yığıldığı büyük miktardaki mal ve paralarını Bahtiyar'a emanet edip, ondan bu servetini korumasını istemişti. Bahtiyar, Şîrzâd'ın Bağdâd'dan ayrılmasından sonra onun bütün bu mal, mülk, para ve evlerine el koydu. Şîrzâd İbn Sûrhâb Bağdâd'dan kaçıp Rûknüddeve İbn Büveyh'in yanına Rey'e gitti ve Bahtiyar ile arasını bulmasını rica etti. Fakat Rûknüddeve'nin Şîrzâd İbn Sûrhâb ile Bahtiyar'ın arasını bulmasına girişmeden önce Şîrzâd İbn Sûrhâb 358 (968-969) yılında Rey'de vefat etmiştir ⁴¹.

Sebüktekin'in, İzzüddeve Bahtiyar döneminde devlet adamları arasındaki rekabet ve anlaşmazlıklarda biraz uzak durduğunu, fakat zaman zaman onun da başkumandan olarak bazı durumlarda etkili olduğunu görüyoruz. İzzüddeve Bahtiyar'ın resmî tayin edilmiş veziri yoktu. Fakat Ebu'l-Fazl Abbâs b. el-Huseyn ve Ebu'l-Ferec Muhammed b. Abbâs vezaret görevini ünvanlı olarak iki büyük kâtip sıfatıyla yürütüyorlardı. Bu iki devlet adamı arasında rekabet ve çekişme hüküm sürüyordu. Ebu'l-Fazl yine devletin ileri gelen görevlilerinden kâtip Ebu Kurre'yi sürekli yanında tutuyor ve Ebu'l-Ferec'e meyletmekten alıkoymaya çalışıyordu. Bu arada Ebu Kurre, Şîrzâd İbn Sûrhâb'ın himayesine girmiş ve her iki kâtibin kontrolünden çıkmış gibiydi.

Yukarıda kaydettiğimiz gibi Şîrzâd İbn Sûrhâb Bağdâd'dan ayrılıp Rey'e giderek orada vefat edince, Ebu Kurre'nin sığınacak kimsesi kalmamıştı. Onun için Ebu'l-Fazl himayesiz kalan Ebu Kurre'yi tutuklatmaya niyetlenmiş, fakat her nedense bu işten vazgeçerek Bahtiyar'ı Ebu Kurre'den ikiyüz bin dinar alarak bu meblağı kendisine devretmesi konusunda ikna etmişti.

Bahtiyar sır saklamasını bilmediği için bu durumu açığa vurmuş ve Ebu Kurre de olup bitenden haberdar olmuştu. Bunun üzerine Ebu Kurre Sebüktekin'e giderek himayesine girdi, Sebüktekin de onu Şîrzâd'dan çok

⁴¹ İbn Miskeveyh, II, 258-260; İbnü'l-Esîr, VIII, 601. Ayrıca bk. M. Kebîr, a.g.e., 16-18.

daha mükemmel bir şekilde korudu, ona düşman ve rakiplerine karşı yardım etti.

Sebüktekin ile Ebu'l-Fazl arasındaki anlaşmazlık ve çekişmeler Sebüktekin'i buna sevk etmişti. Bundan dolayı da Sebüktekin'e sürekli karşı duran Ebu'l-Fazl da bu durumdan endişe duymaya başlamıştı⁴².

Diğer taraftan Ebu'l-Ferec Muhammed İbn el-Abbâs hemen Ebu Kurre ile barışarak Ebu'l-Fazl'a karşı Sebüktekin ile birlikte bir cephe oluşturdular. Ayrıca Ebu'l-Ferec ile Ebu Kurre, Sebüktekin'i ikna ederek Ebu'l-Fazl'ı görevden alması ve tutuklaması için Bahtiyar'a yazı yazmasını istemişlerdi. Bu arada Ebu'l-Ferec, Bahtiyar'a kendisini vezir ve Ebu Kurre'yi de divan başkanlığına tayin edilmesi şartıyla dokuz milyon dirhem vermeyi taahhüt ediyordu. Nihayet Ebu'l-Ferec vezarete getirilmişse de bu görevi deruhte edememiş ve ortalık bir hayli karışmıştı⁴³.

Ebu'l-Ferec, Ebu'l-Fazl'ı evinde göz hapsine alıp ona türlü türlü zorluklar çıkardı. Diğer taraftan ilk günlerinde Ebu Kurre ile iyi geçinen Vezir Ebu'l-Ferec onunla da bozuşmuş ve bazı mali konularda aralarında anlaşmazlıklar çıkmıştı. Vezir ödenmesi gereken altı milyon dirhemi ondan alıp Bahtiyar'a vermeyi kararlaştırdı, Bahtiyar da bu paranın alınması için Sebüktekin'i görevlendirdi. Ancak bazı kimseler Sebüktekin'i, Bahtiyar'a gammazlayıp ona iftira ederek Bahtiyar'ı makamından azletmeyi tasarladığını ve bunun için planlar kurup çalışmalar yaptığını söylemişlerdi. Özellikle Ebu'l-Ferec de Sebüktekin, aleyhinde çalışıyordu. Onun için Sebüktekin Ebu'l-Ferec'in vezarete getirilmesinde rol oynadığına pişman olmuştu.

Bu arada Bahtiyar'ın sürekli meclislerinde bulunan Vezir Ebu'l-Ferec'in kardeşi Ebu Muhammed Ali İbn Abbas, Bahtiyar'a bir hayli tesir ediyordu. Fakat Sebüktekin'in daha önce Şîrzâd İbn Sûrhâb'a oynadığı oyunu bu sefer de Vezir Ebu'l-Ferec'e oynamasından korkmuştu. Onun için iki kardeş önce Ebu Kurre'nin eski görev yeri olan Vâsıt'a gönderilmesi konusunda Sebüktekin'i ikna etmeyi düşünmüşlerdi.

Nihayet Ebu Kurre'nin Vâsıt'a gitmesi kararlaştırıldı. Ebu Kurre artık divandan ayrılmış ve Vâsıt'a gitme hazırlıklarına başlamıştı. Ama Ebu Kurre bu arada Ebu'l-Fazl'ın hapisten çıkarılması ve Vezir Ebu'l-Ferec ile kardeşinin tutuklanması hususunda Sebüktekin'i ikna etmişti.

⁴² İbn Miskeveyh, II, 260-262; M. Kebîr, 18.

⁴³ İbn Miskeveyh, II, 263.

Ebu Kurre'nin ayrılmasından sonra Ebu'l-Ferec divânda bir sürü değişiklikler yapmıştı. Fakat işleri hergün daha çok güçleşiyordu. Devlet işlerinin düzenli gitmemesi, Bahtiyar ve Sebüktekin'in vezir aleyhine geçmesine ve ona düşman kesilmelerine zemin hazırlamıştı ⁴⁴.

İşte bu gelişmeler sonunda Bahtiyar, Ebu'l-Ferec'in tutuklanmasına ve Ebu'l-Fazl'ın hapisten çıkarılıp hil'at giydirilmesine emir verdi. Ebu'l-Fazl vezirliğe tekrar getirilince ⁴⁵, Başkumandan Sebüktekin ile arasını düzeltmekle işe başladı. Ayrıca Sebüktekin ve Bahtiyar, Vezir Ebu'l-Fazl ve Ebu Kurre'nin barışmalarını ve işbirliği yapmalarını emretmişlerdi ⁴⁶.

Sebüktekin Büveyhî devleti bünyesinde bir değişikliğin olmasında büyük bir rol oynadığı gibi Türklerin etkilerini de arttırmasını sağlamıştır. Onun için Bahtiyar 360 (970) yılında Türklerin ileri gelenleri ile Deylemilerin ileri gelenlerini bir araya getirip, aralarında bazı sıhrî akrabalıkların kurulmasını, aradaki anlaşmazlıkların çözülmesini ve barışmalarını istemişti. Gerçekten yapılan toplantı ve görüşmelerde, her iki taraf birbirlerine düşmanca davranmayacaklarına dair yemin ettiler. Aynı şekilde Bahtiyar ile Sebüktekin de birbirlerine bir hayli yaklaşmışlar ve aralarında daha evvel meydana gelen düşmanlığa son vereceklerine ve birlikte devlete hizmet edeceklerine dair yemin etmişlerdi ⁴⁷. Fakat sonraki bazı olaylar bu söz verme ve yeminlerin içten samimi olmadığını göstermiştir.

Bir müddet sonra Vâsıt halkının etkisiyle Bahtiyar'ın, Ebu Kurre'yi görevinden azlettirdiğini görüyoruz. Ebu Kurre bunun yeni Vezir Ebu'l-Fazl'ın bir tuzağı olarak kabul etmiş ve durumu bir mektupla derhal Başkumandan Sebüktekin'e bildirmiştir. O bu mektubunda Sebüktekin'e bazı öğütlerde bulunarak Ebu'l-Fazl'a karşı tedbirli davranmasını ve kendisine söz verdiği halde bu sözünde durmayarak kendisine kuyu kazdığını yazmıştı.

Diğer taraftan Ebu Kurre, görevine iade edildiği takdirde Bahtiyar'a büyük meblağlarda paralar ulaştıracağını söyleyince, tekrar hil'at giydirilerek görevine iade edilmişti. Vezir Ebu'l-Fazl bu yeni görevlendirilmeye sesini çıkarmadı. Ebu Kurre'nin görevine gelmesine itiraz etmeyen

⁴⁴ İbn Miskeveyh, II, 263-267; Ayrıca bk. Mafizullah Kebîr, 19-20.

⁴⁵ 30 Receb 360/29 Mayıs 970, bk. İbn Miskeveyh, II, 284.

⁴⁶ İbn Miskeveyh, aynı yer.

⁴⁷ İbn Miskeveyh, II, 282-283.

Vezir Ebu'l-Fazl'ın gayesi onun hakkında Sebüktekin'e söylenenleri tekzip etmekte⁴⁸.

Aynı zamanda Ebu'l-Fazl Sebüktekin'i, eski vezir Ebu'l-Ferec ve kardeşini himaye ettiği hususunda itham etmiş bulunuyordu. Sebüktekin de Ebu Kurre'nin öldürülmesi hususunda en büyük payın vezir Ebu'l-Fazl'ın olduğunu söylemişti. Bundan dolayı araları açılmıştı. Vezir Ebu'l-Fazl Sebüktekin ile barış yollarını aramış ve bu konuda denemedik usul ve yol bırakmadığı halde Sebüktekin'i ikna edememiş, böylece düşmanlıkları yeniden alevlenmişti⁴⁹.

Öte taraftan Merkez'de Sebüktekin; Ahvâz'da Bahtekin Âzâdrueyh Türklerin liderleri olarak gittikçe güç kazanmaları, Bahtiyar ve Veziri Ebu'l-Fazl'ı düşündürmeye başlamıştı⁵⁰. Bunun için Ebu'l-Fazl bir hile düşünerek Sebüktekin'in kuyusunu kazmaya çalıştı. O, önce bu iki Türk kumandanın arasını bozma yollarını aradı. Bahtiyar'ı, Ahvâz'da bulunan Bahtekin Âzâdrueyh'i çağırıp ona bol para vererek izzet ve ikramda bulunması ve Sebüktekin'e rakip olacak şekilde değer vermesi hususunda ikna etti. Böylelikle Türkler ikiye bölünecek ve birbirlerine düşecekler, dolayısıyla Bahtiyar ve Ebu'l-Fazl'ın otoriteleri güçlenmiş olacaktı. Bahtiyar derhal Ebu'l-Fazl'ın bu tavsiyelerini kabul etti.

Bahtekin, Vâsıt'ta bulunan Bahtiyar ve vezirin yanına çağrılmış, oraya vardığında elinde bulunan Ahvâz'a ilave olarak Vâsıt arazisi de iktâ edilmiş

⁴⁸ Fakat Ebu Kurre'ye verilme üzere hil'atler hazırlanmışken Ahvâz valisi Bahtekin Âzâdrueyh et-Türki'den gelen bir mektupta daha önceleri Ebu Kurre'nin kendileriyle mektuplaşmaları anlatılarak onun va'dettiğinden çok daha fazlasını Bahtiyar'a va'dedince Bahtiyar Ebu Kurre'ye hil'at giydirilmesine müsaade etmemişti. Zira Bahtiyar'a va'dettiği o malları kurtulmak gayesi ile va'detmiş ve bunun bir hile olduğu anlatılmıştı, İbn Miskeveyh, II, 288-289. Nihayet Ebu Kurre Ahvâz'da bulunan Sehl İbn Bişr'e gönderilmiş ve orada büyük eziyet ve işkenceler sonunda öldürülüp mallarına el konmuştu. Ebu Kurre'nin öldürülmesinden sonra divanın başına İbn Bakıyye getirilmiş fakat bu görevi gereği gibi yürütemediğinden Divân'ın isminden başka hiçbir özelliği kalmamıştı.

⁴⁹ Vezir Ebu'l-Fazl ile Sebüktekin arasındaki anlaşmazlıkları tarafların sürekli olarak birbirlerine karşı cephe almalarından ve birbirlerinin aleyhine en küçük bir fırsat değerlendirilmeye çalışmalarından kaynaklanıyordu. Sebüktekin'in bir Türk kölesi vardı. Sebüktekin bir gün ona kızıp derhal pazarda satılmasını emretmişti. Bunu haber alan Ebu'l-Fazl, derhal bu köleyi satın almak üzere adamlarından birini görevlendirmişti. Bu Türk köleyi değerinin iki katına kadar arttırıp satın alan Ebu'l-Fazl onu istismar ediyordu. Bu kölenin kötü bir duruma düşmesi üzerine Sebüktekin'in diğer köleleri efendilerine karşı kaba davranmaya sevk etmiş, bu da Sebüktekin'in kızmasına ve Ebu'l-Fazl'a düşmanlık beslemesine yol açmıştı, bk. İbn Miskeveyh, II, 309.

⁵⁰ Mafizullah Kebir, 21.

ve bir hayli güçlendirilmişti. Fakat bu hile ve tuzak, Türklerin Sebüktekin'den ayrılmasına yetmedi. Zira Türkler, bu güç ve kuvvetlerini kaybetmemek için asla aralarında ihtilafa düşmeyecek ve birbirlerine karşı cephe almayacaklarına dair söz vermişlerdi.

Türklerin bu iyi niyetini bozmak istemeyen Bahtekin, bu ittifaktan yana bir tavır takınmış ve böylelikle Ebu'l-Fazl'ın kurduğu tuzak boşa çıkmış, hatta aleyhine dönüp kazdığı kuyuya düşmesine sebep olmuştu.

Bu hile ve tuzağın tutmadığını gören Ebu'l-Fazl ve Bahtiyar, Sebüktekin'in dostluğunu kazanma yollarını aramaya başladılar ve aralarında yeniden sulh ve dostluğun kurulması için Ebu Tahir İbn Bakıyye'yi Sebüktekin'e gönderdiler. Sebüktekin'e dost görünen Ebu'l-Fazl ve Bahtiyar onu barışa davet etmişler, bunda da başarılı olmuşlardı. Fakat kanayan bir yara tedavi edilmeden sadece dıştan bir sargı ile sarılmıştı. Dost görünüp barışan tarafların düşmanlıkları içten içe devam ediyordu⁵¹.

Ancak bu arada Bizans ordularının İslâm ülkesine büyük bir saldırı düzenlemeleri üzerine, bu devlet adamları aralarındaki çekişme ve rekabetlere ister istemez ara vermek zorunda kalmıştı.

Hilafet otoritesinin zayıflaması ve buna karşılık Bizans İmparatorluğu'nda, Nikephoros Phokas (963-969) ve Ioannes Çimiskes (969-976) gibi iki asker imparatorun arka arkaya başa geçmesiyle Toroslar sınır hattı İslâm devleti aleyhine geçilerek düşman ordularının güneye sarkmasına yol açmıştı⁵².

Nusaybin'e kadar ilerleyen Bizans kuvvetleri etrafı harabeye çevirmişlerdi. Bölgeyi elinde bulunduran Hamdânilerden Ebu Tağlib bu saldırıyı durdurma imkânı bulamayınca, ilim adamlarından⁵³ ve halktan oluşan bir heyet Bağdâd'a, Halife'ye ve Vâsıt'ta Emiru'l-umerâ'ya başvurarak kendilerine yardım edilmesini istemişlerdi⁵⁴.

⁵¹ İbn Miskeveyh, II, 292-293.

⁵² Bu konuda geniş bilgi için bk. G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. F. Işıltan, Ankara 1981, s. 264 vd.

⁵³ Bu heyete katılan ilim adamları arasında devrin fakihlerinden Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî (öl. 370), Ebu'l-Kasım Abdulaziz b. Abdullah b. Muhammed ed-Dariki (öl. 375) ve İbn ed-Dakkak ile nahiv alimlerinden Ebu'l-Hasan Ali b. İsa'nın adları kaydedilmektedir, bk. İbn Miskeveyh, II, 304, Not: 1.

⁵⁴ Geniş bilgi için bk. İbn Miskeveyh, II, 303 vd. İbnü'l-Esir, VIII, 618; İbnü'l-Cevzi, VII, 59-60.

Bu sırada av eğlencelerine dalan Bahtiyar, İmrân İbn Şâhin üzerine saldırılar düzenlemekle meşgul idi. Bundan dolayı Hamdânî emiri Ebu Tağlib, Bahtiyar'a gönderdiği bir haberde, bu yaptıklarını kınamış ve düşmanın çok ilerlediğini söyleyerek meydana gelebilecek tehlikeleri anlatmıştı.

Bunun üzerine Bahtiyar Muhammed İbn Bakıyye'yi bir mektupla Bağdâd'a göndererek, Sebüktekin'den derhal bir ordu hazırlayıp Bizans ordularına karşı koymak üzere yola çıkmasını istemişti. 361 (971-972) yılında Bağdâd ve çevresinde yapılan cihad çağrısı üzerine Sebüktekin'in komutası altında çok kalabalık, bir ordu toplandı. Ebu Tağlib de bu sefer için gerekli hazırlıkları yapıp Sebüktekin'i bekliyordu.

Fakat Bağdâd'da toplanan bu kalabalık ordu içinde değişik kabîle ve mezheplere bağlı gruplar arasında anlaşmazlıklar meydana gelmiş, karışıklık çıkarmak isteyen fırsatçılar bu anlaşmazlıkları körükleyerek halkı birbirine düşürmüşlerdi⁵⁵. Bu karışıklıklar sırasında Türklerle karşı kin besleyen sâhibü's-Şurta Humar genç Türk askerlerine bir saldırı düzenledi ve onlar da karşı saldırıya geçip kaçmasını sağlamışlardı. Türklerin önünden kaçan Humar, yine Türklerin ileri gelen kumandanlarından Bahtekin Ca'devayh'in evine sığındı. Ancak Türkler bu evde onu yakalayarak çok feci bir şekilde öldürdüler. Bu arada meydana gelen karışıklıklar sırasında hapisaneler açılmış ve bütün tutuklular salınmış, buradan çıkan âdî suçlular Bağdâd'ı harabeye çevirmişlerdi. Durumu kontrol altına alamayan Bahtiyar, Türklerin ona ve evine saldırmalarından korkarak Deylemîleri yanına çağırmış ve kendisini korumalarını istemişti. Bu arada Humar'ın öldürülmesini hazmedemeyen Deylemîler, Sebüktekin'in ve bütün Türklerin evlerine saldırmak istediler ve bunun için gerekli hazırlıklar yapmaya başladılar. Büyük olayların meydana gelmesinden endişe duyan Bahtiyar, Deylemîleri böyle bir davranıştan alıkoyup Sebüktekin'den halkı teskin etmesini istemişti. Çünkü halk Bahtiyar'dan çok Sebüktekin'den korkuyordu. Sebüktekin'in halk üzerinde büyük bir nüfuzu vardı.

Bu karışıklıkların tamamen önlenmesi gayesiyle Bahtiyar, şurta'lık görevini Sebüktekin'e vermişti. Böylece Sebüktekin hâciblik, başkumandanlık görevlerinden sonra sâhibü's-şurta görevini de üstlenmiş oluyordu⁵⁶.

⁵⁵ İbn Miskeveyh, II, 304-305; İbnü'l-Esir, VIII, 619.

⁵⁶ İbn Miskeveyh, II, 306.

Sebüktekin'in Sahibü'ş-şurta görevini üstlenmesi üzerine halk sakinleşmiş ve karışıklıklar durmuştu. Ancak Sebüktekin bu karışıklıkları önlerken ehl-i sünnet mensuplarını kayırıp, Şii kitleye karşı ise daha katı davrandığından çatışmalar tekrar başladı. Halife ve yöneticiler otoritelerini kaybetmiş ve olaylar bir türlü bastırılmaz olmuştu⁵⁷.

Bu arada Bahtiyar ile Halife el-Mutî' arasında gazaya çıkacak orduya yardım konusunda bir sürü yazışma ve tartışmaların vuku bulunduğu görülmektedir⁵⁸.

362 yılı Şa'ban (973 Mayıs-Haziran) ayında meydana gelen karışıklıklar ve bu isyan sırasında Bağdâd'ın el-Kerh mahallesi hemen hemen tamamen yanmıştı. Vezir Ebu'l-Fazl Türklerin bu isyanını bastırmak üzere Sâfi adındaki hâcibini göndermiş, bu adam da koyu Şia düşmanı olduğu için el-Kerh'in yanmasına göz yummuş, hatta bizzat kendisi bir çok yerin ateşe verilmesini emretmişti. Bu yangın sırasında onyediy bin kişi hayatını kaybetmiş, üçyüz dükkan ile üçyüzyirmi ev, otuzüç mescid yanmıştı. Vezir Ebu'l-Fazl ise bütün bu olaylara göz yumdu⁵⁹.

Bu karışık dönemde Bahtiyar, Vezir Ebu'l-Fazl'ı görevinden alıp yerine Ebu Tahir İbn Bakıyye'yi⁶⁰ tayin etmişti (362/972-973). Ebu'l-Fazl'ın görevinden alınmasına ve Bahtiyar'ın aciz durumlara düşmesine içten sevinen Sebüktekin bu konuda hiçbir müdahalede bulunmamış, yalnız İbn Bakıyye'nin vezirliğe tayini hususunda Bahtiyar'a bir mektup yazarak bu tayinde isabet kaydettiğini belirtmişti⁶¹.

Hapse atılan Ebu'l-Fazl el-Abbas b.el-Hüseyin eş-Şîrâzî, bir müddet sonra vefat etmiş ve ailesinin kökü kazanmıştı. Ebu'l-Fazl'ın yerine tayin edilen İbn Bakıyye, halka zulüm ve eziyette selefinden geri kalmamıştı. Vezir'in kötü yönetiminden dolayı Bağdâd'da karışıklıklar ve çatışmalar yeniden başladı ve bundan dolayı da Türklerle Bahtiyar'ın arası yeniden

⁵⁷ İbn Miskeveyh, II, aynı yer.

⁵⁸ Bu yazışmalar ile ilgili olarak bk. İbn Miskeveyh, II, 307; İbnü'l-Esir, VIII, 619-620.

⁵⁹ İbn Miskeveyh, II, 308-309; İbnü'l-Cevzi, VII, 60; İbnü'l-Esir, VIII 628.

⁶⁰ Ebu Tahir İbn Bakıyye, Müizzüddeve'nin "Sahibu'l-Matbah" (Mutfak emiri) idi. Başka bir rivayete göre ise Sahibu'l-Matbah Ebu Tahir değil, kardeşi Ebu'l-Hasan Muhammed İbn Bakıyye idi. Ebu Tahir'e Dicle yolu ve Tekrit iktâ edilmiş zamanla Bahtiyar'ın yakın adamlarından biri olmuştu. Bu konuda geniş bilgi için bk. İbn Miskeveyh, II, 285-286; İbnü'l-Cevzi, VII, 61; İbn Hallikân, V, 118 vd.

⁶¹ Ebu'l-Fazl'ın bu ikinci vezareti H. 360 yılı Receb ayından 362 Zilhiccesine kadar yaklaşık ikibuçuk yıl sürmüştür.

bozuldu. Türklerin yönetime karşı tavır takınmasıyla olayların büyüyeceğinden korkan Vezir İbn Bakıyye, Bahtiyar ile Sebüktekin arasında barış yapılması hususunda büyük gayretler sarfetmişti. Fakat yapılan bu barış ve anlaşma her iki taraf açısından da görünüşte geçerli idi. Buna rağmen barış anlaşmasının tamamlanması için Sebüktekin, yanına aldığı Türklerle birlikte Bahtiyar'ın huzuruna varıp geri dönmüş ve aynı eski anlaşmazlıklar ile karışıklıklar devam edip gitmişti.

Sebüktekin ile Bahtiyar arasında meydana gelen bu anlaşmazlıklar ve çekişmelerin sebebi şu idi: Bir gün sarhoş bir Deylemî asker Sebüktekin'in Dicle nehri kenarındaki evine yaklaşarak bahçeye girmiş ve elindeki bir oku Sebüktekin'in penceresine doğru fırlatmış ve pencereye isabet ettirmişti. Evinde istirahat etmekte olan Sebüktekin, okun çıkardığı gürültüyü işitince uyanmış ve hemen hizmetçilerine seslenerek bu sarhoş Deylemîyi anında yakalatmıştı. Sebüktekin, oku evinin penceresine fırlatan bu adamın, kendisine bir suikast yapmak istediğini zannetmiş ve onu sorgulayıp konuşturmaya çalışmış, fakat adam herhangi bir itirafta bulunmamıştı. Bunun planlanmış bir şey olmadığını kabul eden Sebüktekin, bu sarhoş adamı derhal Bahtiyar'a göndermişti. Bahtiyar olup bitenleri Sebüktekin'in adamlarından öğrenince, adamın öldürülmesini emretmişti. Sebüktekin ise Bahtiyar'ın olayların büyümesini engellemek ve meseleyi örtbas etmek için bu adamı öldürdüğünü zannedip, kendisine suikast hazırlandığı konusunda şüphelenmişti.

Diğer taraftan Deylemler, sarhoş adamın ne yaptığını bilmeden giriştiği bir hatadan dolayı öldürüldüğünü söyleyip ayaklanmış ve Sebüktekin'i gerçekten öldürmeyi düşünmüşlerdi. Fakat Bahtiyar zaten gergin olan havanın daha da kızışmasını engellemek için, Deylemleri ikna edip yatıştırmış ve evlerine dönmelerini sağlamıştı⁶².

İzzüddeve Bahtiyar 363 (973-974) yılında Hamdân oğulları üzerine bir sefer düzenlemeyi tasarladı, fakat uygulamaya koyamadı. Bu arada Ebu Tağlib'den vezir İbn Bakıyye'ye gelen bir mektupta, bir vezire hitap edilmesi gereken şekilde hitap edilmediği için İbn Bakıyye Hamdânoğlu'na kızmış ve Bahtiyar'ı Musul üzerine yürümeye teşvik etmişti.

Nihayet 363 yılı Rebiülevvel (973 Aralık) ayında Bahtiyar, Başkumandan Sebüktekin ve Vezir İbn Bakıyye ile birlikte hareket ederek Musul'a doğru yola koyuldular. Bu sefer sırasında kararlaştırılan taktiğe

⁶² İbn Miskeveyh, II, 309-310; İbnü'l-Esîr, VIII, 629-630.

göre Sebüktekin öncü kuvvetlerin başında Dicle nehrinin doğu sahilinde yürüyecek ve Bahtiyar da bir gün sonra hareket ederek onu izleyecek, Tekrit'e ulaştıklarında Bahtiyar nehrin batı tarafına geçip batı sahilinden yola devam edeceklerdi. Nihayet Bahtiyar 19 Rebiülevvel 363 (17 Ocak 974) tarihinde Musul'a ulaşıp Deyru'l-A'la'da konakladı⁶³.

Bahtiyar'ın Musul'a yaklaşması üzerine Ebu Tağlib b. Nâsirüddevle b. Hamdân, Musul'dan ayrılıp bütün asker ve görevlileri de alıp götürmüş ve yerli halktan başka şehirde kimseyi bırakmamıştı. Ebu Tağlib önce Sincar'a varıp oradan Bağdâd üzerine yürümeyi planlıyordu. Bu düşünce gereği hareket eden Ebu Tağlib, Bağdâd yakınlarına varıp şehre üç fersah uzaklıkta olan el-Fârisiye denilen yerde karargah kurdu. Sebüktekin ise elinden geldiğince yolda oyalanmış el-Hadîse'ye vardığında, Ebu Tağlib'in Bağdâd yakınlarında olduğunu öğrenen Bahtiyar'dan bir mektup almıştı. Bu mektupta Bahtiyar Sebüktekin'e Dicle'nin batı yakasına geçerek Ebu Tağlib'i kovalamasını istiyordu. Bahtiyar Sebüktekin'e ordusunun yarısını göndermiş ve aynı zamanda Vezir İbn Bakîyye'ye de kayıklarla nehir yolundan Bağdâd'a doğru yola çıkması için emir vermişti. İbn Bakîyye gelip Bağdâd'a girmiş, fakat Sebüktekin ise şehrin dışında konaklamıştı⁶⁴.

Ebu Tağlib'in Bağdâd'a yaklaşması üzerine şehrin batı kesiminde büyük karışıklıklar çıkmış, Sünnîlerle Şîîler birbirlerinin ev ve dükkanlarına saldırmış, aralarında çatışmalar meydana gelmişti⁶⁵.

Ebu Tağlib, vezirin Bağdâd'a girdiğini ve Sebüktekin'in de "Avânâ" veya İbnü'l-Esîr'e göre "Harba" denilen yerde konakladığını öğrenince yerinden ayrılıp Sebüktekin'in karargahına yarım fersah uzaklıkta bir köyde karargahını kurdu. Her iki ordu karşı karşıya gelip savaş düzeni almışlarsa da ciddi bir çarpışma olmamış, sadece her iki tarafın öncü süvarileri arasında kovalamaca tipinde çatışmalar meydana gelmişti. Buna rağmen bir müddet sonra Sebüktekin ile Ebu Tağlib aralarında gizlice anlaşarak işbirliği yaptılar. Bu anlaşmaya göre, birlikte karışıklıklar çıkaracaklar fakat aralarındaki ihtilaf zâhiren devam edecekti. Sebüktekin Bağdâd'a gelip Halife'yi, Veziri ve Bahtiyar'ın annesini tutuklayacak, çoluk

⁶³ İbn Miskeveyh, II, 316-317; İbnü'l-Esîr, VIII, 631-632.

⁶⁴ İbn Miskeveyh (II, 318) Sebüktekin'in Ukbara hizasında Avânâ denilen yerde; İbnü'l-Esîr ise (VIII, 632) onun "Harba" denilen yerde konakladığını kaydederler. Mafizullah Kebîr ise (pp. 26) İbn Miskeveyh'in görüşünü tercih ederek onun Avânâ'da konakladığını belirtmiştir.

⁶⁵ İbn Miskeveyh, II, 318; İbnü'l-Esîr, VIII, 632.

çocuğu ile Müizzüddeve'nin bütün ailesini hapse atacak ve Dâru'l-Hilâfe'ye tamamen hâkim olup Büveyhî yönetimine son verecekti. Diğer taraftan da Ebu Tağlib Bahtiyar tarafından işgal edilmiş bulunan Musul'a yani kendi ülkesine geri dönecekti.

Sebüktekin bu planın âkibetinden, getireceği büyük karışıklık ve felâketlerden endişe edip meseleyi biraz daha gözden geçirmiş, durumun vehâmetini tahmin ederek bundan vazgeçmişti. Bunun üzerine vezir İbn Bakiyye Bağdâd'dan kalkıp Sebüktekin'in yanına gelmiş, ikisi bir araya gelerek aralarındaki anlaşmazlıkları halletmişlerdi. Bu arada Ebu Tağlib'in elçileri de bu barış görüşmelerine katılmışlardı. Nihayet Sebüktekin ile vezir kendi aralarında barıştıkları gibi Ebu Tağlib ile de barış akdetmişler; bu barış antlaşmasına göre Musul tekrar Ebu Tağlib'e iltizam edilecek, buna karşılık her yıl bin kürr buğday vereceği gibi, Bahtiyar'ın bu seferinde uğramış olduğu maddi hasarların tazmini için üç bin kürr buğday ödeyecek ve Mardin kalesi hariç kardeşi Hamdân'a ait bulunan bütün yerleri teslim edecekti⁶⁶.

Aralarında sulh akdedildikten sonra Bahtiyar'a haber gönderip antlaşmaya uyarak Musul'dan ayrılması gerektiğini bildirdiler. Ebu Tağlib de Musul'a geri dönmüş, Sebüktekin de emrindeki bütün askerlerle birlikte Bağdâd'a gelmişti. Musul'da bulunan Bahtiyar, Ebu Tağlib'in şehre yaklaştığını görünce emrinde çok miktarda asker olduğu için bir hayli korkmaya başlamıştı. Çünkü yukarıda belirttiğimiz gibi Ebu Tağlib Bağdad üzerine gittiğinde, Bahtiyar askerlerinin büyük bir kısmını Sebüktekin'in emrine göndermişti. Bahtiyar Musul'dan çıkıp Deyru'l-A'lâ'ya gelmiş; Ebu Tağlib ise el-Hasbâ denilen yerde konaklamıştı. Bahtiyar'ın zor durumda olduğunu gören vezir İbn Bakiyye, Başkumandan Sebüktekin'e ordu ile birlikte Musul'a, Bahtiyar'a yardıma gitmesini emretmişse de Sebüktekin işi ağırdan alıp önce gitmek istemeyerek "Erkeklerin korkmadığını ve yardıma ihtiyaç duymadıklarını" ileri sürmüştü. Ancak Bahtiyar'ın yenilmesiyle meydana gelecek olayların kötü neticelerini düşününce istemeye istemeye Bahtiyar'a yardım etmek üzere Bağdâd'dan çıktı. Fakat giderken gerek halkın gerekse ordunun Sebüktekin'in bu tavrından haberleri vardı⁶⁷.

Sebüktekin Bağdad'dan tamamen ayrılmadan önce Ebu Tağlib'in, daha evvel Musul'da bıraktıkları bazı mal ve eşyalarını almak üzere

⁶⁶ İbn Miskeveyh, II, 318-319; İbnü'l-Esîr, VIII, 632-633.

⁶⁷ İbn Miskeveyh, II, 319. İbnü'l-Esîr, VIII, 633; İbn Haldun, III, 427; Ayrıca bk. M. Kebir, pp. 27.

Bahtiyar'ın yanından ayrılarak Musul'a giden bir grup adamı öldürmesi Bahtiyar'ı kızdırmıştı. Bunun üzerine Bahtiyar, veziri Ebu Tâhir İbn Bakıyye ile el-Hâcib Sebüktekin'e haber göndererek yanına gelmelerini emretmişti. Sebüktekin ve Vezir İbn Bakıyye Bahtiyar'ın yanına vararak Deyrû'l-A'lâ denilen yerde 363 yılı Cemâziyelâhîr (974 Şubat-Mart) ayında karargah kurdular. Nihayet yaklaşık bir ay sonra aralarında sulh akdedildi ve 17 Receb 363 (13 Nisan 974) günü Musul'dan ayrılan Bahtiyar, İbn Bakıyye ve Sebüktekin hep birlikte Bağdâd'a döndüler⁶⁸.

Sebüktekin'in Bağdâd'a Hâkim Olması, Emiru'l-umerâlîği ve Ölümü

Bağdâd'a yapılan bu dönüşten sonra Türklerle Deylemler arasında meydana gelen bazı anlaşmazlıklar hemen hemen bütün Irak'a yayılmış ve gittikçe artmıştı. Bahtiyar'ın malları ve elinde bulunan paraları bir hayli azalmış, buna karşılık adamlarının, vezirinin, kâtiplerinin ve askerlerinin şımarıklığı ve kendisine karşı olumsuz tavırları ve ona karşı gelmeleri de aynı oranda artmıştı. Bunlar Bahtiyar'dan bir şey bekledikleri her defasında elleri boş kalmıştı. Bahtiyar ve vezirinin de hemen hemen yapacakları bir şey kalmayınca Ahvâz'a gidip, Bahtekin Azâdrueyh'e bazı yerleri iktâ' ederek onu borçlandırmak ve ondan bir miktar para alıp biraz da kendilerine yaklaştırmayı tasarladılar⁶⁹.

Onların bundan maksat ve düşünceleri iki Türk kumandan olan Bahtekin ile Sebüktekin'i birbirinden uzaklaştırmak, Bahtekin'in güçlenmesiyle Sebüktekin'i zayıf düşürerek elindeki bütün mal ve servetine elkoymaktı. Gerçekten bir hayli zengin olan Sebüktekin'in paralarını ve servetini ele geçirecek olsalardı bu sıkıntılarını atlatmaları mümkündü. Bahtiyar ve veziri İbn Bakıyye bu düşünceleriyle Sebüktekin'e tuzak hazırlıyorlardı. Bu düşünce ve tasarıları gerçekleştirmek niyetiyle Şa'ban 363 (Nisan-Mayıs 974) tarihinde Bağdâd'dan ayrılan Bahtiyar yerine vekil olarak Sebüktekin'i bırakıp vezir İbn Bakıyye ile birlikte Ahvâz'a yürüdü. Vâsıt'a vardıklarında Bahtekin, onlara üçyüzbin dirhem göndermişti. Ahvâz'a ulaştıklarında da onları büyük bir saygı ve itaatle karşılayan Bahtekin, bol miktarda mal ve para takdim etti. Bahtiyar bu saygı, ikram ve itaata karşılık kendisinden yararlanacağı yolları tıkarasına nankörce davranıyordu.

⁶⁸ İbn Miskeveyh, II, 320-321; İbnü'l-Esir, VIII, 633-634. Ancak İbn Miskeveyh bu ayrılış tarihini 10 Receb olarak kaydetmektedir.

⁶⁹ İbn Miskeveyh, II, 323; İbnü'l-Esir, VIII, 634-635.

Birkaç gün geçmeden Ahvâz'da Türklerle Deylemler arasında son derece basit bir olaydan kaynaklanan bir kavga çıktı. Bu kavgayı bastırmak, meydana gelen çarpışmaları ve karışıklıkları önlemek gayet kolay olmasına rağmen Bahtiyar ve İbn Bakıyye, Sebüktekin aleyhindeki planlarını gerçekleştirmek için sanki kaybedilmemesi gereken bir fırsat bulmuşçasına olaylara değil seyirci kalmak, adeta kavgayı körüklemişlerdi.

Olay şöyle vuku bulmuştu: Deylemlerden birisinin kölesi Ahvâz'da bir evin yakınında konaklamış, ardından bir Türk de gelip ona yakın bir yerde konaklamıştı. Bu Deylemî, konakladığı evin duvarı kenarında bulunduğu kerpiçlerle hayvanları için yemlik yapmak istemiş, Türk ise aynı yerde o da yemlik yapmak istediği için kölesini gönderip bu Deylemî'ye engel olmasını istemişti.

İki köle bundan dolayı kavga etmiş, her ikisinin efendileri hemen olay yerine gidip onlar da kavgaya başlamışlardı. Deylemî, Türk'e karşı gâlip gelince Türk hemen akrabalarının yanına koşup yardım istemiş, Deylemî de Deylemleri çağırınca her iki taraf silahlarına sarılıp karşılıklı saldırıya geçmiş, bu arada Türklerin bir kumandanı öldürülmüştü. Türkler de buna karşılık Deylemlere hücum edip bir Deylemî kumandanı öldürmüşler ve her iki taraf da savaşmak üzere şehir dışına çıkmışlardı.

Bu noktadan sonra Bahtiyar, meydana gelecek bu çatışmayı önlemek istediyse de netice alamadı. Nihayet Bahtiyar, Deylemlerin ileri gelenleriyle bu çatışmalara bir çözüm bulmak için istişâreler yapmıştı. Deylemler Bahtiyar'ın Sebüktekin'e karşı olan kin ve nefretini, son günlerdeki tutum ve düşüncelerini bildikleri için ona şöyle tavsiyede bulunmuşlardı:

“Bundan kurtulmanın tek yolu, burada, yani Ahvâz'da bulunan Türk kumandan ve büyüklerini hemen tutuklayıp bütün mallarına elkoyarak Bahtekin ve diğerlerinin hâkim olduğu bu şehirlerin asker ve imkanlarıyla Bağdâd üzerine yürüyüp, Sebüktekin'i de yakalayıp ordunun başından ve devlet işlerinden uzaklaştırmaktır. Ancak o şekilde Sebüktekin ve Türklerden kurtulur rahat edersin.”

Bahtiyar kendisine söylenen her lafa inanır, her seviyeli seviyesiz adamla istişâre eder ve her tavsiyeye hemen kulak verir kanardı. Onların bu tavsiyeleri üzerine çok iyiliklerini görmüş olmasına rağmen derhal Bahtekin Âzâdrueyh başta olmak üzere, Ahvâz'daki Türklerin diğer ileri gelenleri olan Kâtib Sehl b. Bîşr ve Sebüktekin'in de kayınpederi olan Harezmlî

Subaşı Bekticir'u⁷⁰ yanına çağırması, hepsini hileyle tutuklayarak prangalara vurup, Deylemleri Türklerin üzerine musallat etmişti. Deylemler Türklere hücum edip bütün mal ve varlıklarına el koymuş, her şeylerini yağmalamış, bu arada meydana gelen çatışmalarda bir çok kimse ölmüştü. Nihayet Türkler kaçıp gidince Bahtiyar, Sebüktekin'in Ahvâz'daki bütün mal ve iktâlarına el koydu. Ayrıca Bahtiyar Basra'ya da haber gönderip orada yaşayan bütün Türklerin kanlarının mubah olduğunu, önlere çıkamı öldürebileceklerini halk arasında ilan ettirmişti⁷¹.

Bahtiyar, kardeşleri ve annesiyle vardıkları bir karar üzere, Türkler'i tutuklattığı takdirde onlara haber gönderecek, onlar da Bahtiyar'ın öldüğünü söyleyerek taziye gidecekler, ağıt yakmaya başlayacaklar, Bahtiyar'ın annesine mutlaka başsağlığı için gelecek olan Sebüktekin'i derhal tutuklayıp hapse atacaktı. Bahtiyar, yukarıda kaydettiğimiz gibi Ahvâz'da Türklerin ileri gelenlerini tutuklayıp diğerlerini de bertaraf ettikten sonra annesine ve kardeşlerine posta güvercinleriyle yolladığı bir mektupta durumu bildirmişti. Onlar da bu mektubu alınca hemen bağırıp çağırmağa ve Bahtiyar'ın Ahvâz'da öldüğünü söyleyerek ağıt yakmağa başlamış ve ölümünü ilan etmişlerdi. Bahtiyar'ın ailesi böyle davranmakla Sebüktekin'in hemen yanlarına geleceğini sandılar. Çünkü planlarını bu şekilde gerçekleştirmeyi ümit ediyorlardı. Sarayın her tarafına Deylemi asker yerleştirmiş oldukları gibi, dört yüz kadar köleyi de bu iş için hazır kuvvet olarak bekletiyorlardı.

Sebüktekin Bahtiyar'ın sarayındaki bu ağlama, ağıt yakma ve bağırışmaları haber alınca durumu öğrenmek üzere adam göndermiş, saraydan bu adama Bahtiyar'ın öldüğünü söylemişlerdi. Sebüktekin bu ölüm haberini kimin getirdiğini, Bahtiyar'ın nasıl ve ne şekilde öldüğünü sorup öğrenmeye çalışmış, fakat ciddi ve güvenilir bir bilgi ve haber alamamıştı. Bundan dolayı endişeye kapılmış ve içine şüphe düşmüştü⁷².

Bu arada Türklerden bazı kimseler gerçekleri anlatmak üzere Sebüktekin'in yanına Bağdâd'a ulaşmışlardı. Böylece Bahtiyar kurmuş olduğu tuzağa kendisi düşmüştü. Bu sırada Bağdâd'ı tamamen elinde

⁷⁰ İbnü'l-Esir (VIII, 635) Sebüktekin'in kayınpederini "Harezmi Subaşı Bekticir" diye kaydederken İbn Miskeveyh (II, 325) ise aralarını bir "ve" ile ayırarak "Harezmi Subaşı ve Bekticir" şeklinde iki ayrı şahıs olarak zikreder.

⁷¹ İbn Miskeveyh, II, 324-325; İbnü'l-Cezî, VII, 68; İbnü'l-Esir, VIII, 634-636; M. Kebir, 27.

⁷² İbn Miskeveyh, II, 325-326; İbnü'l-Esir VIII, 636; Mafizullah Kebir, 28 ve 132.

bulunduran ve yönetime hakim olan Sebüktekin'e gelen Türkler başlarına geçerek emirliğini ilan etmesini teklif etmişlerse de kabul etmeyip, Bahtiyar'ın kardeşi Ebu İshak'a haber göndererek durumu bildirdi. Sebüktekin kendisiyle Bahtiyar arasında meydana gelen bu anlaşmazlıkları ve durumun vahâmetini anlatarak artık bu anlaşmazlıkların düzelemeyecek bir noktaya vardığını, buna rağmen efendilerinin itaatinden çıkmak istemediğini, onlara karşı herhangi bir kötülükte bulunmaya niyeti olmadığını söylemiş ve istediği takdirde gelip yönetimi kendisine devrederek Bahtiyar'ı azletmeyi teklif etmişti. Ebu İshak Sebüktekin'in bu teklifini ve emirliği ona devretmek isteğini annesine anlatınca; annesi böyle bir durum ortaya çıktığında, iki oğlundan birinden olabilir diye endişe duymuş, oğulları arasında bir çatışmanın çıkmasını istemediği için Ebu İshak'ı bundan alıkoymuştu.

Sebüktekin Ebu İshak'ın bu teklife olumlu cevap vermediğini; diğer taraftan annesinin bütün Deylemleri sarayda toplayıp silahlandırarak kendisine karşı koymaya hazırlandığını görünce, yanında bulunan Türklerle birlikte harekete geçerek Bahtiyar'ın sarayını iki gün müddete kuşattı. O daha sonra sarayı ateşe vererek içeri girmiş, Müizzüddeve'nin iki oğlu Ebu İshak ve Ebu Tahir'i anneleriyle birlikte tutuklatmıştı. Müizzüddeve'nin hanımı ve iki oğlu kendilerinin Vâsıt'a gitmek için müsaade istemeleri üzerine Sebüktekin onlara müsaade etmiş, onlar da çekip Vâsıt'a gitmişlerdi. Bu arada Bahtiyar'ın hâkimiyetinin kaybolduğunu gören Halife el-Mutî Lillah da onlarla birlikte nehir yoluyla Vâsıt'a gitmek için yola koyulmuştu. Ancak Sebüktekin adamlarını Halifenin peşinden göndererek, el-Mutî'yi geri getirtmiş ve evine koymuştu.

Sebüktekin 9 Zilka'de 363 (1 Ağustos 974) günü Bağdâd'ın bütün yönetimini ele geçirdi ve Bahtiyar'ın şehirde sahip olduğu her şeye el koydu. Türkler de Deylemlerin evlerine ve saraylarına yerleşmişler, her türlü mal ve mülklerine sahip olmuşlardı.

Diğer taraftan Sebüktekin'in Sünnî olması hasebiyle ehl-i sünnet ondan yana bir tavır takınmış, ona yardımcı olmuşlardır. Sebüktekin de ehl-i sünnetten kendisine yardım eden kimselere hil'atler giydirip onları önemli makam ve mevkilere, kumandanlıklara getirtmiş, hep birlikte şîaya karşı gelerek onlarla çarpışmalara girişmişlerdi. Bu arada her iki taraftan bir hayli kan dökülmüş, Şîiler, Bahtiyar ve Deylemler adına; Sünniler de Sebüktekin ve Türkler adına çarpışmalara girişmişler ve Bağdâd yakınlarında bu-

lunan el-Kerh ikinci defa ateşe verilmiş, bu seferinde ehl-i sünnetten Şüle-re karşı zafer elde etmişlerdi⁷³.

Artık Bağdâd'ın bütün yönetimi Sebüktekin'in eline geçmişti. Onun için isteseydi, rahatlıkla Büveyhilerin Bağdâd hâkimiyetlerine son verebilirdi. Ama yukarıda ifade ettiğimiz gibi velinimetlerine nankörce davranmadı. Ancak bir müddetten beri felç olmuş, dili bir hayli ağırlaşmış hareket edemez bir hale gelmiş olan Halife el-Mutî'ye kendi kendini hilâfetten azletmesi için çağrıda bulunmuştu. Âciz ve karşı koyamayacak durumda olan el-Mutî' Sebüktekin'in bu çağrısına uyup Hilâfetten oğlu Ebu Bekr Abdülkerim adına feragat edip, 13 Zilka'de 363 (5 Ağustos 974) Çarşamba⁷⁴ günü kendi isteğiyle makamından ayrıldı. El-Mutî'in hilâfetten çekilmesi üzerine oğlu et-Tâi' (veya et-Tâyi') Lillah'a biyat edildi⁷⁵.

Et-Tâi' Lillah Ebu Bekr Abdülkerim hilâfet makamına geçtikten ve ona Bey'at edildikten bir gün sonra Sebüktekin'e hil'atler giydirip onu Emiru'l-umerâ tayin ederek "Nasrüddevle" lakabını vermişti⁷⁶.

Diğer taraftan Bahtiyar, Bahtekin Âzâdrueyh ve diğer ileri gelen Türkler'i tutuklattıktan sonra Âzâdrueyh'in Cündeyşâbur'daki büyük bir zahire anbarına el koymuş ve bununla bir hayli bolluğa kavuşmuştu. Fakat Sebüktekin'in bütün Türklerle bir araya gelerek Bağdâd'a hâkim olduğunu ve sarayının onun eline geçip orada görev yapanların bile onunla ittifak ettiklerini görünce bir hayli şaşırılmıştı. Basrada Bahtiyar'ın zulmüne uğrayan Türklerden ileri gelenler Ahvâz'a gidip, bu yaptığı zulüm ve haksızlıkları kınamış ona serzenişte bulunmuşlardı. Deylemîler ise

⁷³ İbn Miskeveyh, II, 328; İbnü'l-Cevzi, VII, 68; İbnü'l-Esir, VII 636-637. İbn Tağribirdi (*en-Nucûmü'z-Zâhire fi Ahbâr Mısır ve'l-Kahire*, Kahire 1933, IV, 65), Sebüktekin'in, her yıl yapılan Şii matemlerine engel olduğunu ve gerekçe olarak, Bizans ordularının İslâm topraklarında bulunduğu bir sırada böyle boş şeylerle uğraşılmaması gerektiğini ileri sürdüğünü kaydeder.

⁷⁴ Hatib el-Bağdâdi, *Târihu Bağdâd*, Mısır 1931, VII, s. 379-380. İbnü'l-Cevzi, (VII, 67) ise 19 Zilka'de'nin Salı günü olduğunu kaydeder.

⁷⁵ İbn Müsveveyh, II, 327-382; İbnü'l-Esir, VIII 637; İbn Tiktaka Muhammed İbn Ali, *el-Fahrî*, Mısır 1317, s. 259; *el-Fahrî*, İngilizce çevirisi, C.E.J. WHITTING, Londra 1947, pp. 281; Ebu'l-Fidâ, II, 113; İbn Tağribirdi, IV, s. 105; Muhammed b. Şakir, *Fevâtü'l-vesfâyât*, Nşr. M.M. Abdulhamid, Kahire 1951, II, 251. Ebu'l-Ferec, *Tarih*, s. 269. El-Mutî'lillah'ın hilâfeti yirmi dokuz yıl beş ay müddetle hiçbir varlık göstermeden devam etmişti.

⁷⁶ İbnü'l-Cevzi, VII, 68 ve 76; Ebu'l-Ferec, *Tarih*, s. 269. Ancak İbn Kesir (XI, 282), et-Tâi'nin Sebüktekin'e "*Nûruddevle*" ünvanını verdiğini kaydeder.

Bahtiyar'ı daha da tahrik ederek; "Türklerle savaşmaktan başka çaremiz yoktur, onlara karşı çıkarsak ancak o zaman oklarını bizden uzak tutarlar" deyince Bahtiyar'ın kafası bir hayli karışmıştı.

Nihayet Bahtiyar, Âzâdrueyh'i tutuklu bulunduğu yerden çıkararak serbest bırakmış ve Sebüktekin'in yerine ordu başkumandanlığına tayin ederek ona "Hâcibu'l-Huccâb (Hâcibler Hâcibi)" ünvanını vermişti. Bahtiyar, Bahtekin Âzâdrueyh'i başkumandanlığa tayin etmekle Türklerin kendilerine karşı yapılan uygulamaları unutacaklarını zannetmişti. Türkleri kendisine yakınlaştırmak için Ahvâz'da hapiste bulunanların tümünü tutuklu buldukları yerden serbest bırakıp Vâsıt'ta bulunan annesinin ve kardeşlerinin yanına gitti.

Devletin Sebüktekin'in eline düştüğünü gören İzzüddeve Bahtiyar, amcası Rüknüddeve ve amcasının oğlu Aduddüddeve'ye mektuplar yazıp Sebüktekin'e karşı kendisine yardım etmelerini istemişti. Ayrıca çeşitli vaadlere karşılık Hamdânî emiri Ebu Tağlib'in de kendisine yardım etmesini teklif etmişti. Yıllardır savaş halinde bulunduğu el-Batâih hâkimi İmrân İbn Şâhin ile de barışıp ona hil'atler göndermiş ve ödemesi gereken bütün vergilerden muaf tutmuştu.

Sebüktekin ise etrafında bulunan Türklerle birlikte Bağdâd'dan ayrılıp Vâsıt'a doğru yola koyuldu. Giderken yeni Halife et-Tâi' Lillah ile Ma'zûl sâbık Halife el-Mutî Lillah'ı da yanına almıştı⁷⁷.

Sebüktekin'in bu seferde güttüğü gaye Deylemlilerle Türkler arasındaki çatışmalara bir son vermek ve bu ihtilafları bir çözüme kavuşturmaktır. Bunun için de Bahtiyar üzerine yürüyen Sebüktekin'in elde edeceği başarı neticesinde bölgeyi, Bağdâd ve Vâsıt Türklerde; Basra ve Huzistan Deylemlilerde kalmak üzere bölüştürmek istiyordu⁷⁸.

Sebüktekin Bağdâd'dan ayrılmadan bu gaye ve düşüncesini Bahtiyar'a yazdığı bir mektupta şöyle açıklıyordu.

"Kendi elinle kendi aleyhinde bir cinayet işleyerek bana kazdığın kuyuya düştün. Yaptığın her şey hatalıdır. Artık yönetim senin elinden çıkmıştır. Onun için Bağdâd ve Vâsıt'dan çık, buraları bana bırak; Basra ve Ahvâz bölgesi de senin olsun. Bunun için aramıza kimseyi sokma, bu teklifimi kabul edersen aramızda çıkacak bir savaşın kapısını kapatmış

⁷⁷ İbn Miskeveyh, II, 328-329; İbnü'l-Esir, VIII, 643-644; İbn Tağribirdi, IV, 107.

⁷⁸ İbnü'l-Cevzi, VII, 68; Ayrıca bk. Heribert Busse, *a.g.e.*, s. 335.

olursun. Savaşa kalkışırsan, becerebileceğin bir iş değildir. Sana duyduğum yakınlık ve şefkatimden dolayı bu öğütleri yapıyorum”⁷⁹.

Bahtiyâr'ın bu sözlere kulak asmaması üzerine Sebüktekin Halife et-Tâi'den de aynı minvâl üzere bir mektup yazmasını istemiş fakat Halifenin mektubu da hiç fayda etmemişti. İşte Sebüktekin bundan sonra Bağdâd'dan hareketle Deyrû'l-Âkûl'a varmıştı. Burada konakladığı ve karargahını kurduğu sırada el-Muti'nin hastalığı bir hayli şiddetlenmiş ve burada 23 Muharrem 364 (13 Ekim 974) Pazartesi günü vefat etmişti⁸⁰.

Sebüktekin de el-Muti'nin vefat ettiği günlerde hastalanmış ve o da dört gün kadar hasta kaldıktan sonra 24 Muharrem 364 (14 Ekim 974) Salı gecesi hayatını kaybetmişti⁸¹. Sebüktekin'in vefatı üzerine Türkler Alptekin'i onun yerine başkumandanlığa tayin etmişlerdi. Buna göre Sebüktekin iki ay oniki gün müddetle Emiru'l-umerâ olarak görev yapmış bulunuyordu⁸².

İbnü'l-Cevzi'nin kaydına göre Sebüktekin atından düşerek belkemiğini kırmış ve bunun etkisiyle ölmüştür. Fakat İbn Kesir bu attan düşme olayının daha önce olduğunu gayet açık olarak ifade etmektedir⁸³.

Sebüktekin atından düşünce belkemiği kırılmıştı⁸⁴. Kendisini tedavi etmek üzere kırıkçı-çıkıkçı İbnü's-Salt adında bir tabibi çağırılmışlar ve Sebüktekin kendisini tedavi ettiği için bu tabibe büyük mükâfatlar vermişti. İbnü'l-Cevzi Sebüktekin'in bu tabibe biraz iyileşip hamama gidebilince, hemen o gün bin dinar, güzel bir at ve bir kayık verdiğini ve ona hil'at giydirdiğini ifade eder⁸⁵. Sebüktekin'in bu tabibe bir gün şöyle dediği de kaydedilir:

⁷⁹ İbn Miskeveyh, II, 334; İbnü'l-Cevzi, VII, 68, M. Kebir, 30.

⁸⁰ İbn Miskeveyh, aynı yer, Ebu'l-Fidâ, II, 114.

⁸¹ Büyük bir ihtimalle ve kaynaklardaki bilgilere bakarsak Sebüktekin el-Muti'den bir gün sonra vefat etmiştir, bk. İbnü'l-Cevzi, VII, 77; Ebu'l-Fida, aynı yer; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut 1966, XI, 282. İbn Tağribirdi, özellikle Sebüktekin'in bir gün sonra vefat ettiğini açıklıkla kaybeder. IV, 108. Ayrıca bak. İbn Haldun, III, 429. F. Işıltan, et-Tâyi', mad. IA.

⁸² Gerek İbnü'l-Cevzi (VII, 77) ve gerekse büyük bir ihtimalle ondan naklen İbn Kesir (XI, 282) ve İbn Tağribirdi (IV, 108) Sebüktekin'in Emiru'l-umerâlık müddetini iki ay onüç gün olarak kaydederler. Ancak bu kayıtlarına göre 13 Zilka'deden 24 Muharrem'e kadar iki ay oniki günlük bir zaman geçmiş oluyor. Hamdullah Mustavfi Kazvini'de yuvarlak bir tarih olarak “iki ay kadar Bağdâd'da hüküm sürdü” diye zikreder, bk. *Târih-i Guzîde*, Tahran 1339, s. 416.

⁸³ İbnü'l, Cevzi, VII, 77; İbn Kesir, XI, 282.

⁸⁴ İbnü'l-Cevzi (aynı yer) ise kaburga kemiğinin kırıldığını kaydeder fakat hastalığın seyri ve iyileşme safhalarını kaydeden her iki müellifin verdiği bilgilere bakarsak belkemiğinin kırılmış olması daha kuvvetle muhtemel olarak görülmektedir.

⁸⁵ İbnü'l-Cevzi, VII, 76-77.

“Benim tedavim ve sıhhate kavuşmama vesile olacağını ve bana faydan dokunacağını düşündükçe sana olan minnettarlığımı nasıl ifade edeceğimi bilemiyorum; fakat şu ayaklarını sırtıma bastırıp durduğunu görünce sana öyle bir kızıyorum ki onu da anlatamam”⁸⁶.

Sebüktekin vefat edince cenazesi el-Mutî'in cenazesi ile birlikte Bağdâd'a götürüldü. Sebüktekin el-Muharrim adı verilen yerde bulunan sarayına götürülüp burada kendisinden önce vefat eden kızının türbesine defnedilmişti.

Sebüktekin vefat ettikten sonra arkasında muazzam bir servet bırakmıştı. Kaynaklar geride bıraktığı mirasını şöyle kaydederler:

“Bir milyon el-Mutîi dinar, on milyon dirhem, içi mücevherât dolu iki sandık, altın ve gümüş kapkacaklarla dolu kırkbeş sandık, cam eşya dolusu onbeş sandık, elli parçasının her biri bin miskal ağırlığında olmak üzere yüzotuz yük altın, altıyüz yük gümüş, dört bin adet ipek elbise, onbin adet ayrı cins kumaştan elbiseler, içyüz çuval dolusu yaygı, üçbin at ve katır, bin deve, üçyüz köle, kırk hizmetçi.”

Bunlar samimi dostu Ebu Bekir el-Bezzâz'ın yanında bıraktıklarının dışında olan mallarıydı. Ayrıca el-Muharrim'de, o günkü Bağdâd'ın en büyük saraylarından birisi “Darü'l-Memleke” adıyla bilinen meşhur devlet sarayının karşısında Sebüktekin'e ait bir saray vardı⁸⁷. Bunun batı tarafındaki kapısı Dicle nehrine; doğu kapısı ise büyük bir bahçeye açılırdı. Bu bahçede muazzam hurma vs. ağaçlar yer alıyordu. Beytü's-Sittini'nin hizasında olan bu saray daha sonraları Büveyhî emiri Azudüdevle tarafından genişletilmişti⁸⁸.

Ayrıca Bağdâd'da “Sebüktekin Meydanı” adıyla anılan bir meydan olduğu da görülmektedir⁸⁹.

Sebüktekin'in vefatına sevinen İzzüdevle Bahtiyar Türklerin hakimiyetinin sona ereceğini düşünmüştü. Fakat yine de Türklerin başlarına geçirdikleri yeni kumandanları Alptekin'in yanısıra Bahtekin Âzâdrueyh, Bahtekin Ca'deveyh, Sebüktekin'in kayınpederi olan Bekticir vs. ileri seviyede Türk kumandanları Büveyhî devleti bünyesindeki varlıklarını ve etkinliklerini sürdürüyorlardı.

⁸⁶ İbnü'l-Cevzi, aynı yer; İbn Kesir, aynı yer.

⁸⁷ İbnü'l-Cevzi, VII, 77; İbn Kesir, aynı yer.

⁸⁸ İbnü'l-Cevzi, aynı yer. Le Strange, *Baghdad During The Abbasid Caliphate*, Londra 1924, 235. Ayrıca bk. Jacob Lassner *The Topography of Baghdad in the early middle Ages*, Detroit (Kanada) 1970, 92-93 ve 271.

⁸⁹ Jacob Lassner, a.g.e. aynı yer.

